

МОДАЛЬНІ ЧАСТКИ ДЛЯ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У НІМЕЦЬКІЙ РОЗМОВНІЙ МОВІ

У статті йдеться про самотійність як характерну особливість німецької розмовної мови, розглядаються засоби досягнення емоційності: інтонація, деякі лексичні засоби вираження емоцій у німецькій розмовній мові. У найновіших дослідженнях особливо підкреслюється комунікативна функція модальних часток. Тому модальні частки, які слугують для вираження емоцій, їх значення та вживання і є предметом вивчення.

Серед різноманітних сфер використання мови найбільш істотним є використання її у побуті, повсякденному житті, праці, у неофіційній обстановці. Таке функціонування мови називають “розмовною мовою”. Характерною особливістю німецької розмовної мови є її емоційність. Обмінюючись репліками, співрозмовники висловлюють своє ставлення до того, про що говорять вони самі, і що чують від інших учасників розмови. Під час бесіди вони не обмежуються вимогою інформації і повідомленням її. Кожний прагне вплинути на співрозмовника, передати йому свої почуття і настрої, спонукати його до певних дій, викликати в нього бажану реакцію.

Засобом досягнення цих цілей є, в першу чергу, інтонація. Залежно від змісту висловлювання, від намірів співрозмовників їх інтонація може виражати радість, подив, роздратування й інші емоції. Не останню роль відіграють у розмові вираз обличчя, міміка і жести: співрозмовники посміхаються один одному, кивають головою, опускають очі тощо.

Вираженню емоцій і суб'єктивного ставлення до змісту висловлювання і до співрозмовника служать і лексичні засоби, зокрема, особливий клас слів – модальні частки. Інтерес сучасних лінгвістів до модальних часток німецької мови не випадковий: система модальних часток досить розгалужена. Німецьку побутово-розмовну мову неможливо уявити без модальних часток і їх вживання у процесі спілкування обов'язкове, адже вони передають найтонші відтінки змісту, надають мові емоційного забарвлення, жвавості, гнучкості і неповторного колориту природного спілкування між співрозмовниками [5, с. 480]. Розмовна мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична.

Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток, хоча донедавна вважалось, що вони тільки засмічують мову. Це знайшло своє відображення в термінології: “слова-латки” (Flickwörter), “слова-заповнювачі” (Fullwörter) [4, с. 351], “слова-приправи” (Würzwörter) [5, с. 476; 9, с. 24], “частки, що мають забарвлення” (Abtönungspartikeln) [4, с. 351], “слова-начинки” (Redefüllsel) [5, с. 480].

У найновіших дослідженнях Ю. Кривоносова, Г. Хельбіга, Й. Буша, В. Юнга, Г. Вейдта [2; 5; 7; 10] особливо підкреслюється комунікативна функція модальних часток. Тому модальні частки, які слугують для вираження емоцій, їх значення та вживання і є предметом вивчення.

Модальні частки і дотепер не мають у німецькій лінгвістиці єдиного загально визнаного найменування, хоча дослідники останнім часом надають перевагу терміну *modale Partikeln* чи *Modalpartikeln* (Ю. Кривоносов, Г. Хельбіг та ін.). Поряд з цим можна зустріти також терміни *Abtönungspartikeln*, *Würzwörter* та деякі інші (Г. Хельбіг, Й. Буша, В. Юнг), якими позначаються модальні слова (наприклад: *vielleicht*, *vermutlich*) і емоційно-експресивні частки (*doch*, *schon*, *ja* та ін.).

Дослідженню значення часток присвячена книга Г. Хельбіга і В. Кельца “*Die Partikeln*”, де автори характеризують частки як самотійну частину мови і виділяють усередині її дві групи – іллокутивні частки (*illokutive Partikeln*) і семантичні частки (*semantische Partikeln*) [6, с. 207]. В іллокутивних частках (чи за іншою термінологією – модальних: *aber*, *auch*, *bloß*, *denn*, *doch* і т.д.) переважає комунікативна функція: вони виражають певні почуття, емоції, уточнюють прагматичну спрямованість сказаного, допомагають зрозуміти висловлювання як застереження, дозвіл, пораду, вимогу і т.п. У семантичних частках (*sehr*, *weit*, *weitaus*, *ganz*, *so*, *viel* і т.д.) домінує семантична функція.

Слід зазначити, що модальні частки відносяться не до окремого слова чи словосполучення, а до всього речення в цілому. У реченні вони відіграють комунікативну роль і допомагають зрозуміти мету і наміри: про що говориться, яка емоційна оцінка змісту висловлювання, які взаємини існують між партнерами по комунікації. Модальні частки виявляють прагматичну спрямованість висловлювання. Модальна частка *wohl* у розповідному (і, як правило, окличному) реченні може вказувати на те, що висловлення варто розуміти як вимогу, спонукання до чогось, невдоволення: *Solche Scherze*

unterlässt du wohl künftig. Як інтонація, так і модальна частка wohl показують, що в даному випадку у формі розповідного речення прихована негативна оцінка і досить категорична вимога.

Що стосується питальних речень, то вони не завжди є запитанням у повному значенні цього слова – запитанням, на яке той, хто говорить, чекає відповіді. Нерідко питальне за формою речення є риторичним питанням, тобто засобом впливу на співрозмовника, що повинно змусити його задуматися: *Wen interessiert das schon?* Модальна частка *schon* є тут ознакою риторичного питання. Співрозмовнику повинно бути ясно: *Das interessiert niemand.*

У низці випадків співрозмовник не просто хоче почути відповідь, а мати цілком визначену відповідь – стверджувальну чи негативну: *Du kommst doch? Du schreibst mir doch?* Частка *doch* показує, що той, хто говорить, чекає і наполегливо вимагає позитивної відповіді. *Bleibst du etwa hier?* За допомогою частки *etwa* співрозмовник “підказує” негативну відповідь. Ця частка дає зрозуміти, що той, хто говорить, був би незадоволений, якби отримав позитивну відповідь. *Wirst du auch dafür Zeit haben?* Частка *auch* вказує на те, що той, хто говорить, стурбований, і має сумніви й побоювання і чекає, що його співрозмовник ці сумніви розсіє. Звичайною відповіддю на подібні запитання є запевнення в тому, що все добре, що турбуватися не потрібно. *Du bist wohl nicht gescheit? Bei dir piept es wohl?* На такі запитання людина взагалі не чекає ніякої відповіді. Мета його висловлення – дати емоційну оцінку своєму співрозмовнику.

Не всі дослідники визнають наявність у модальних часток лексичного значення. Так, Е.А. Крашенинникова говорить про граматизацію модальних часток: про втрату ними лексичного значення, наголосу і про набуття ними нових функцій і нових граматичних значень [1, с. 23].

М. Шредер вважає, що модальні частки вносять у висловлювання найрізноманітніші емоції [9, с. 84]. Наприклад, модальна частка *denn* здатна виразити в питальних реченнях “цілу шкалу емоцій”: участь (*Wie geht es dir denn?*), безпорадність (*Was soll ich denn machen?*), цікавість (*Was war denn los?*), ворожість (*Wie heißt er denn, der Herr?*), сумнів (*Ist das denn so wichtig?*), нетерпіння і роздратування (*Was denn? Wieso denn?*).

Настільки ж численні і різноманітні відтінки почуттів передає і модальна частка *doch*: подив, змішаний із обуренням (*Das ist doch nicht zu glauben*), жаль про нездійсненне бажання (*Hätte ich doch auf dich gehört!*), дружня порада (*Sei doch nicht dumm!*), сумнів (*Das ist doch nicht wahr!*) та ін.

Про здатність модальних часток передавати найтонші емоційні відтінки говорить і В. Шнейдер [8, с. 23]. У частки *doch*, наприклад, він нараховує сімнадцять таких відтінків (подив, обурення, наполегливе прохання, роздратування, бажання наполягти на своїй точці зору та ін.) [8, с. 56]. Такий метод визначення семантики модальної частки дуже неточний: не можна думати, що в неї стільки ж значень, скільки емоцій можна вкласти у висловлювання, у яких вона може бути вжита. До того ж приклади, що наводяться, допускають, на думку Г. Шредера і В. Шнейдера, у залежності від ситуації (контексту) і зовсім інше тлумачення. Таке питання, як *Was denn?* чи *Wieso denn?*, може виражати і подив, і цікавість, і занепокоєння, і участь, і страх і багато інших емоцій, що можуть бути однозначно визначені тільки при знайомстві з більш широким контекстом.

Залежно від контексту питання *Was soll ich denn machen?* може пролунати і безпомічно, і роздратовано, і з переляком, і з глузуванням. Питання *Ist das denn so wichtig?* не обов’язково повинне виражати сумнів, воно може виразити і підбадьорення: *Wieder ein Misserfolg? Ist das denn so wichtig? Arbeite nur weiter!* Висловлення *Sei doch nicht dumm!* можна сприйняти як дружню пораду, а можна побачити в ньому і пряму образу. Правильне розуміння таких висловлювань залежить не тільки від модальної частки, але і від лексичного складу речення, від інтонації, від контексту (ситуації), у межах якого це речення виступає.

З іншого боку, не можна заперечувати і той факт, що речення з модальними частками мають яскраво виражений емоційний відтінок. Модальні частки, безсумнівно, беруть участь у вираженні емоційності висловлювання, але їхнє лексичне значення не завжди досить чітко визначається.

У цьому відношенні модальні частки нерівнозначні. Частка *denn*, наприклад, завжди служить тільки ознакою емоційної реакції на яку-небудь дію чи висловлювання співрозмовника, але ніяк ці емоції не диференціює. Диференціації служать й інші мовні засоби (у першу чергу лексичний склад речення і більш широкий контекст). Частка *etwa* має цілком визначене лексичне значення – це спростування припущення, що міститься в запитанні, і вказівка на те, що співрозмовник чекає заперечної відповіді на своє запитання. Роз’яснюючи семантичний зміст *etwa*, В. Бублітц наводить як приклад наступну ситуацію: запитання господарки за столом “*Möchten Sie etwa noch ein Stück Kuchen?*” викликає серед її гостей збентеження, а саме “*...betretenes Schweigen oder Heiterkeit, da “etwa“ von den Anwesenden als Zeichen dafür interpretiert wird, dass die Gastgeberin nicht will und nicht wünscht, dass jemand noch ein Stück Kuchen isst*”. [3, с. 9]. У відношенні чіткості і визначеності

семантичного змісту частки denn і etwa можна назвати протилежними полюсами серед модальних часток. Між ними розташовуються всі інші частки, що вимагають для визначення свого лексичного значення опори на контекст та інші мовні засоби.

Модальні частки є службовими словами, тому вони не можуть бути вжиті самотійно, поза межами речення, тому і своє лексичне значення вони реалізують тільки в реченні. Тип речення відіграє при цьому велику роль. У залежності від типу речення реалізується той чи інший лексико-семантичний варіант модальної частки. З цього, однак, не можна робити висновок, що поза реченням модальні частки взагалі позбавлені лексичного значення.

Думка про відсутність лексичного значення в німецьких модальних часток виникла певною мірою завдяки тій обставині, що їх важко, а в деяких випадках і неможливо, перекласти на інші мови. Іноді їх значення буває простіше описати, ніж знайти відповідні еквіваленти в інших мовах. Причина цього в тому, що не кожна мова має у своєму розпорядженні таку ж велику систему модальних часток, як німецька, і при перекладі німецьких речень з модальними частками доводиться використовувати інші мовні засоби: це можуть бути повнозначні слова, порядок слів, вигуки, а в усному мовленні й інтонація. В українській мові нараховується велика кількість модальних часток, тому майже кожен модальну частку німецької мови виявляється можливим перекласти за допомогою частки. Однак повного збігу в цьому відношенні німецька і українська мови не виявляють. Іноді семантичний зміст німецької модальної частки доводиться передавати українською мовою за допомогою повнозначного слова, в інших випадках вона взагалі залишається без перекладу, чи, навпаки, можливий вибір з цілої низки майже рівноцінних варіантів. Так, наприклад, питання Was hat er denn gesagt? можна перекласти “Що ж він сказав?”, “А що ж він сказав?”, “І що ж він сказав?”, “А що ж він позначив?”, “Так що ж він позначив?” і т.п”.

Отже, модальні частки німецької мови (aber, auch, bloß, denn, doch, etwa, nur, schon, wohl та інші) мають у різних контекстах особливі значення і використовуються переважно в діалогічному мовленні для вираження емоційності висловлювання, але їхнє лексичне значення не завжди досить чітко визначається.

Література

1. Крашенинникова Е.А. Модальные глаголы и частицы в немецком языке. – М., 1978.
2. Кривонос Ю. О семантической природе модальных частиц (к постановке проблемы) // Филол. науки. – 1998. – № 5.
3. Bublitz W. Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen. – Hamburg, 1978.
4. Duden. Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – 5, neu bearbeitete Auflage. – Bd. 4. – Mannheim, Wien, Zuerich, 1993.
5. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch fuer den Auslaenderunterricht. – Leipzig, Berlin, Muenchen, Wien, 1990.
6. Helbig G., Koelz W. Die Partikeln. – Leipzig, 1991.
7. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache/Neuausgabe, bearbeitet von G. Starke. – Leipzig, 1990.
8. Schneider W. Stilistische deutsche Grammatik. – Freiburg, Basel, Wien, 1967.
9. Schröder G. Zu einigen bedeutungsgeminderten Adverbien (Würzwörtern) // Deutsch als Fremdsprache. – 1965.
10. Weydt H. Partikeln und Interaktion. – Tuebingen, 1993.

УДК 811. 111'342

СЕРГЕЕВА О.В.
(Хмельницький)

СИСТЕМНЫЙ СТАТУС АНГЛИЙСКИХ АРТИКЛЕЙ

У статті розглядається функціональний зв'язок англійських артиклів з фрагментами текстів або, точніше, з мовленнєвими одиницями, що відповідають таким фрагментам.

Сегодня отечественная практика преподавания английского языка основана на некогда неоспоримом утверждении, что артикль является показателем грамматической категории существительного. При подобной трактовке системного статуса артиклей они неизбежно привязываются к существительным вне зависимости от того, как именно рассматриваются эти служебные слова, как отделяемые морфемы агглютинативного типа [4, с. 55–58] или как элементы в составе аналитической формы существительного.